

Z dosavadní Žemličkovy série v Nakladatelství Lidové noviny je pro mne *Království v pohybu* jednoznačně nejsilnějším titulem, možná právě proto, že nesleduje obvyklou linku obecných a politických dějin, ale přesouvá svůj zájem na další aspekty středověkého života. Autor svým typickým způsobem a postupy sleduje principy fungování středověké společnosti, povahu vazeb mezi jednotlivci i institucemi, městy a venkovem, způsoby a zdroje obživy, vztah k půdě a krajině a na názorných příkladech je přibližuje. Výsledný obraz přitom díky autorovu snažení nepůsobí staticky, ale blíží se svojí živostí a prostotou vlastním procesu, který se snaží zachytit.

FILIP VELÍMSKÝ

Peter LABANC, *Vývoj šlachty na Spiši do začiatku 14. storočia*, Towarzystwo Słowaków w Polsce – Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, Trnava 2013

156 s., ISBN 978-83-7490-604-3

Dynamické sociální a ekonomické proměny, které se odehrály na Spiši během 13. století, určily nadlouho charakter tohoto svěbytného regionu. Několik osidlovacích vln, z nichž nejvýznamnější je spojena s příchodem saských kolonistů během obnovy země po vpádu Mongolů, pozměnilo etnické složení oblasti a s tím i právní a hospodářské zvyklosti, které si německé obyvatelstvo přineslo ze své vlasti. Činnost saských kolonistů se přirozeně koncentrovala do urbánního prostoru, a možná i proto zde nehrála šlechta takovou roli jako v jiných oblastech Uher. I tak ale nebyla bez významu, jak nejnověji ukazuje monografie Petera Labance, původně diplomová práce obhájená na trnavské univerzitě.

Pokud hovoříme o spišské nobileté v posledním století arpádovské vlády, je nutno předeslat, že zde nenacházíme žádnou vyšší šlechtu. I proto překvapí názvy tří stěžejních kapitol, „Výššia šlachta na Spiši“, „Středná vrstva šlachty na Spiši“ a „Najnižšia šlachta Spiša“. Vysvětlení autor stručně předesílá v úvodu. Vzhledem k absenci skutečné vyšší nobility v regionu je uvedené členění nutno chápat ze zorného úhlu Spišské župy, jinými slovy: uvedené tři kategorie jsou podkategoriemi v rámci nižší šlechty. Uživateli, který toto netradiční terminologické vymezení přehledně, bude v textu knihy nutně zmaten.

Spišské dějiny jsou jedním z nejméně probádaných témat slovenské medievalistiky a rovněž pramenná situace je velmi příznivá. Jen do roku 1300 mohl Labanc využít čtyři stovky diplomatických pramenů, které se dotýkají lokální šlechty. To mu umožnilo poměrně detailně se vypořádat s genealogickými souvislostmi, jež jsou nezbytným předpokladem pro zpracování dalších otázek, ať již sociálních, správních či církevních. Oproti na Slovensku často užívané metodě jmenného kritéria, kdy jsou na základě analogických křestních jmen konstruovány hypotetické příbuzenské vazby, je Labancův přístup při sestavování genealogií velmi uvážlivý, což lze jen kvitovat.

Pramenná základna je u uherské šlechty příznivá i v otázce nobilitací. Jako povýšení mezi šlechtu totiž často slouží darovací listiny na nejrozsáhlejší majetky. Z nich se nejen dozvídáme, že se držitel má řídit šlechtickým právem, ale rozsáhlé, v evropském kontextu unikátní narace obšírně zpravují i o meritech, které přijetí mezi nobilitu umožnily. Na prvním místě jsou to vojenské aktivity ve prospěch panovníka, nejlépe konkrétní hrdinské skutky, dále diplomatická činnost a nezřídka i ocenění podílu na osidlování uherského hraničního pásma. Četnost uvedených privilegií pro spišské příjemce byla dána i faktem, že tento region patřil, uplatníme-li říšskou typologii Petera Morawa na uherské poměry, mezi nejvýznamnější „königsnähe Landschaften“.

Většina nobilitací byla spojená s pozbytím hostovského práva, z příslušníků rodu se stávali plnohodnotní šlechtici, kteří byli rovněž eximováni od místních soudů a pravomoci župana. Přes sociální vzestup i jurisdikční exempci se zdá, že si nobilitované rody udržovaly nadále „spišskou“ identitu. Těto zajímavé otázky se ovšem autor nijak blíže nevěnuje, její sledování by ostatně spadalo spíše do pozdějšího období. Autorův výklad končí s vymřením arpádovské dynastie a následnými nástupnickými boji, které jsou zajímavé i z českého pohledu. Chování „králi blízkých“ spišských elit lze totiž vnímat jako určitý lakmuskový papírek v boji mezi Přemyslenci a Anjouovci; po původní podpoře českému králi se prakticky veškerí mocní šlechtici v regionu přiklonili ke Karlovi Robertovi.

Vztah k panovnické moci významně formoval i nejnižší složky šlechty, které měly status servientů, dále tzv. synů jobagiónů (tedy původních královských vazalů) a spišských kopiníků. Šlo o skupiny, jež požívaly různé kolektivní výsady. Majetkově mezi nimi patrně nebyly přílišné rozdíly, v otázce prestiže a právního postavení však ano. To zjišťujeme mimo jiné z povyšovacích listin, které vyzdvihávají syny jobagiónů mezi

kopiníky a vyjímají je tak z jurisdikce župní správy. Od nynějška jsou přímo podřízeni králi a mají výsady bojovat pod jeho zástavou.

Velkou pozornost autor věnuje církevní problematice. Určující institucí v regionu byla spíšská kapitula, do jejíhož personálního obsazení se snažil ne jeden rod zasahovat, a to i na úrovni probošta. Labanc rovněž sleduje budování farní sítě a kostelů, přičemž naráží i na zajímavý fenomén „křížáckých“ patrocinií. Autor je dáva do souvislosti s možnou účastí zdejší šlechty na páté křížové výpravě roku 1217. Otázkou však je, zda tato zasněžení nesouvisí spíše s působením Řádu německých rytířů v Uhrách, jakkoli šlo o pouhou patnáctiletou epizodu. Účast uherských sil na páté křiži byl byla nicméně ještě marginálnější.

Labancova kniha je dalším cenným příspěvkem do dobře probádané problematiky dějin středověké Špiše. Diplomatický materiál pro sledované období autor vyčerpá příkladným způsobem, přesto se čtenář nemůže zbavit dojmu jisté nezavřenosti. Nezbyvá tak než se těšit na chronologické pokračování výzkumu, ať už ho učiní Peter Labanc, či někdo jiný.

ROBERT NOVOTNÝ

Ralph A. RUCH, *Kartographie und Konflikt im Spätmittelalter. Manuskriptkarten aus dem oberrheinischen und schweizerischen Raum*, Chronos, Zürich 2015
(= Medienwandel – Medienwechsel – Medienwissen 33)

199 s., ISBN 978-3-0340-1269-0

Die vorliegende Studie, mit welcher der Verfasser an der Universität Zürich promoviert worden ist, beleuchtet anhand von vier Einzelbeispielen die Funktion von spätmittelalterlichen Manuskriptkarten, d. h. kleinmaßstäblichen topographischen Darstellungen, die in einer Wechselbeziehung mit einem schriftlichen Kontext stehen. Im Zentrum des Interesses sind also nicht primär kartographische Fragestellungen, die sich mit Projektions- und Abbildungsproblemen befassen, sondern Fragen nach dem Überlieferungskontext, dem Gebrauch und der Interpretation der untersuchten Karten – ein Themenkomplex, der eng mit dem als „pragmatische Schriftlichkeit“ bezeichneten Forschungsbereich verwandt ist. Beim ersten Beispiel handelt es sich eher um eine Skizze bzw. ein Croquis als um das, was man gemeinhin

als Karte bezeichnen möchte. Diese Skizze zeigt die Stadt Genf und ist in den Jahren 1429/30 entstanden, im Zusammenhang mit den Auseinandersetzungen um eine Teilung Genfs zwischen dem Diözesanbischof und dem Herzog von Savoyen Amadeus VIII., der seinen Einfluss auf Kosten des Bischofs ausweiten wollte. Die Darstellung stammt von Guillaume Bolomier, dem Sekretär des herzoglichen Rates und Vertrauten Amadeus', dem auch das begleitende savoyische Verhandlungsdossier zu verdanken ist. Sie diene der Visualisierung des umstrittenen Gebiets, was die vergleichsweise grobe Ausführung erklärt. Erhellend sind die auf der Skizze verzeichneten Eigennamen, deren Träger vom Verfasser identifiziert worden sind: Es handelt sich um Genfer Notabeln, die wenigsten z. T. als Auskunftspersonen bei den komplexen Tauschverhandlungen zwischen dem Bischof und dem Herzog dienen mochten.

Wer einmal versucht hat, sich anhand von topographischen Umschreibungen, wie sie beispielsweise in Urbaren gang und gäbe sind, räumliche Begebenheiten vor Augen zu führen, weiß den Nutzen von Karten zu schätzen. Eine solche Güterkarte bildet das zweite Beispiel im Buch. Es geht um die um 1450 entstandene Darstellung der sogenannten honauischen Güter um die Dörfer Honau, Wantzenau und Aberhartzheim am Oberrhein, die dem Kapitel Alt St. Peter in Straßburg gehörten. Auch diese Karte ist wohl im Rahmen eines Streits entstanden, eines Konflikts um Herrschafts- und Nutzungsrechte, in dessen Verlauf – so lässt eine die topographische Darstellung begleitende Urkunde schließen – die Vertreter der Gemeinden Honau und Wantzenau vom Kapitel zur Rechtslage befragt worden sind. Dass die Karte der Veranschaulichung der Urkunde diene, erscheint naheliegend, „lässt sich [aber] nicht mit Sicherheit feststellen“ (S. 68). Wir wollen hier nicht auf die näheren lokalhistorischen Umstände des angesprochenen Konflikts eingehen, doch scheint es unzweifelhaft, dass „Karte und schriftliche Überlieferung [...] Bestandteile einer Strategie zur Legitimierung des Stifts als Herrschaft ausübende Institution [sind]“ (S. 75).

Im dritten Beispiel geht es ebenfalls um einen Konflikt, der bildlich dargestellt wird, freilich nicht auf Karten, sondern auf Stadtansichten. Diese finden sich im spätestens 1485 in Angriff genommenen Geschichtswerk des Gerold Edlibach, des „früheste[n] Bilderchronist[en] der Stadt Zürich“ (S. 101). Ralph A. Ruch hat zwei Darstellungen untersucht, die an Ereignisse im Alten Zürichkrieg anknüpfen: die Belagerung von Zürich und von Rapperswil durch die Eidgenossen (1444), wobei im zweiten Fall ein